

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З «ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ» В США

MODERN TECHNOLOGIES OF THE FUTURE SOCIAL WORKERS' TRAINING FOR THE ACTIVITY WITH THE "CHILDREN AT RISK"

У статті розглядаються питання підготовки фахівців соціальної роботи в США. Особлива увага звертається на соціальну роботу з дітьми, які мають відхилення у поведінці («діти групи ризику»). Останнім часом в Україні зростає кількість дітей з девіантною поведінкою. Девіація визначається як соціальна поведінка, що суперечить прийнятим в суспільстві нормам. Наукові дослідження і практика переконливо свідчать про те, що переважна більшість молодих людей, які вчинили правопорушення або злочин, належали в свій час до категорії так званих «важковиховуваних дітей», або «дітей групи ризику». Підкреслюється, що з такими дітьми повинна проводитися спеціальна соціально-педагогічна превентивна робота, яка вимагає висококваліфікованих фахівців. Наголошується на важливості вдосконалення підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику». При цьому доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, оскільки проблема «дітей групи ризику» є актуальною для багатьох країн світу. У процесі дослідження виявлені деякі особливості професійної підготовки фахівців до роботи з проблемними дітьми в США. Результатом підготовки є формування готовності до роботи з «дітьми групи ризику». На основі аналізу наукової літератури запропоновано визначення поняття готовності, яка включає теоретичну, практичну, психологічну складові. Процес підготовки передбачає також участь студентів у поза аудиторній роботі, проведенні наукових досліджень, починаючи з перших років навчання. У процесі професійної підготовки з метою формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з «дітьми групи ризику» використовуються різноманітні сучасні технології і методи навчання. Особливою популярністю в США користується «кейс-метод».

Ключові слова: діти групи ризику, девіації, соціальна робота, професійна підготовка, технології, кейси.

The article deals with the problem of training specialists in the field of social work in USA. Special attention is paid to the work with "children at risk". In recent years the number of juvenile offenders, teenagers with deviant behaviour has increased in Ukraine. Deviation is social behaviour, which contrasts with normal behaviour, namely, socially acceptable in a particular society. Scientific research and practice provide confirmatory evidence that the vast majority of young people, who have committed a crime or offence, belonged at the childhood to the children with deviant behaviour (the so-called "vulnerable children" or "children at risk"). Therefore, this category of children is to be supported with specially organized preventive work. However, there is a lack of professionals for the work with vulnerable children. So, the question of training specialists for the work with this category of children is very important. The problem of «children at risk» is urgent in many other countries, and foreign experience may be useful for Ukraine. In the process of our research some important peculiarities of training specialists for the work with "children at risk" were revealed. It was shown that the training is aimed to the formation of readiness of students for the activity with vulnerable children. On the basis of generalisation of the results of scientific literature learning the readiness of a social worker-to-be for the activity with "at-risk children" is defined as a personal condition, which involves the subject, the structure of action and constant focus of consciousness on its successful implementation. In the structure of readiness we distinguish between psychological, theoretical, and practical readiness. The formation of readiness of students for the activity with vulnerable children involves their purposeful theoretical and practical training, participation in out-of-class activities, scientific researches starting from the first years of study. Different modern technologies and methods of training are used. Especially popular in USA is case study.

Key words: children at risk, deviations, social work, professional training, technologies, case study, USA.

УДК 371.134:37.013

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-27>

Козубовський Р.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Козубовський М.Р.,

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Впродовж останніх десятиріч в Україні зростає кількість неповнолітніх із девіантною поведінкою (відхилення у поведінці особистості, які входять у суперечність із юридичними, моральними, етичними, соціальними нормами суспільства). Девіації особливо часто проявляються в підлітковому віці, а в окремих випадках – навіть у молодшому шкільному віці. Дітей із відхиленнями у поведінці зазвичай називають проблемними, важковиховуваними, дезадаптованими. Всі вони належать до групи ризику. Ризик полягає, по-перше, в наявності потенційної небезпеки, шкоди, яку вони можуть своїми діями завдати суспільству, по-друге, є ризик подальшої деформації особистісного розвитку неповнолітнього і як наслідок – скоєння пра-

впорущень і злочинів. Необхідність проведення своєчасної превентивної соціально-педагогічної роботи з такими дітьми і підлітками актуалізує проблему професійної підготовки кадрів для роботи з цією специфічною категорією неповнолітніх.

Оскільки проблема дітей групи ризику є характерною не тільки для України, але й багатьох інших країн, вважаємо доцільним вивчення зарубіжного досвіду підготовки фахівців для роботи з дітьми групи ризику, зокрема США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема відхилень у поведінці неповнолітніх і особливості підготовки фахівців до роботи з дітьми групи ризику вивчається вітчизняними і зарубіжними науковцями (П. Вест, І. Ковчина, А. Коен, Н. Максимова, В. Оржеховська, Т. Федорченко

та ін.). Ними розкрито сутнісні характеристики поняття «діти з відхиленнями у поведінці», «діти групи ризику», здійснена спроба їх класифікації, виявлено причини виникнення відхилень, запропоновано методику соціально-педагогічної роботи, а також розглянуто деякі аспекти професійної підготовки фахівців. Що стосується дослідження проблеми підготовки фахівців до роботи з дітьми групи ризику в США, вона залишається недостатньо вивченою, тільки окремі питання частково висвітлені у працях Н. Сойма, С. Шпеник та ін.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей професійної підготовки фахівців до роботи з дітьми групи ризику, виявленні найбільш поширених технологій підготовки, які використовуються в США.

Виклад основного матеріалу. В США надається важливе значення професійній підготовці фахівців до роботи дітьми групи ризику, специфічні особливості яких детально розкриті в працях багатьох американських учених (Дж. Колмен [1], К. Мур [2] та ін.). Роботу з дітьми групи ризику забезпечують психологи, педагоги, медики, соціальні працівники. Оскільки в США найбільше залучені до проведення цієї роботи соціальні працівники, зосередимо увагу на особливостях їх професійної підготовки, яка здійснюється в коледжах та університетах і передбачає рівні бакалавра, магістра, доктора філософії.

Підготовка у закладах вищої освіти має на меті формування готовності фахівців до професійної соціальної роботи загалом і до роботи з дітьми групи ризику зокрема, як конкретного виду діяльності. Готовність майбутніх соціальних працівників здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, є професійною необхідністю, адже від цього в значній мірі залежить успіх їх діяльності.

Відзначимо, що поняття «готовність» виникло в експериментальній психології ще в 70-х рр. минулого століття, проте й досі залишається дискусійним. Вчені по-різному тлумачать сутність цього феномену.

Узагальнення результатів досліджень учених (М. Галицька, Р. Коррадо, С. Максименко, К. Мур та ін.) дає можливість визначити готовність фахівця соціальної сфери до превентивної роботи з дітьми групи ризику як особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії і спрямованості свідомості на її успішне виконання. Він включає в себе різного роду мотиви, орієнтовані на усвідомлення завдань, моделі ймовірної поведінки, побудовані у відповідності з професійними знаннями, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку можливостей у їх співвіднесенні з можливими майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного позитивного результату. У структурі готовності зазвичай виокремлюють такі еле-

менти: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність (подеколи може йтися також про психофізіологічну і фізичну готовність).

Готовність формується у процесі проведення теоретичних і практичних занять, проходження практики, участі у науково-дослідній роботі.

Характеризуючи особливості підготовки фахівців соціальної роботи в закладах вищої освіти США насамперед слід звернути увагу на поєднання чотирьох підходів: педагогічного, змістового, методичного, дефініційного. Педагогічний підхід полягає в обов'язковій безпосередній участі студентів у самому процесі викладання, так званому активному навчанні, яке не тільки руйнує бар'єр між викладачем і студентами, а й сприяє та спонукає студентів до формування свого власного ставлення до проблеми, що розглядається, з використанням набутих раніше знань. Сутністю змістового аспекту навчання є використання таких моделей, які не лише відтворюють виключно соціальні, соціально-педагогічні проблеми сучасного життя, а й зображають їхній зв'язок із політичними та соціальними подіями, що є невід'ємною частиною проблеми. Це дає можливість підготувати студентів до комплексного вивчення важливої соціальної (соціально-педагогічної) проблеми. Методичний підхід, що використовується американськими педагогами, полягає в поєднанні ознайомлення студентів із реаліями суспільного життя, соціально-педагогічної роботи і навчання їх методам аналізу та інтерпретації соціально-педагогічних явищ. В рамках цього підходу наголошується на доцільності поєднання викладання соціально-педагогічних дисциплін з висвітленням соціальних, політичних і культурних чинників, завдяки чому розширюються світогляд студентів, їх політично-соціальна компетентність. Дефініційний підхід пов'язаний насамперед із визначенням власне соціальної роботи, соціальної педагогіки, їх місця в суспільному житті.

Слід підкреслити, що американська вища школа у підготовці фахівців, в тому числі соціальних працівників, використовує найрізноманітніші технології, форми і методи. Причому, впродовж останніх десятиріч особливо інтенсивно йде пошук більш ефективних форм і методів навчання. Спрямованість цих пошуків зводиться до спроби змінити традиційну модель: «професор говорить, студент слухає», тобто суттєво переглядається роль лекції у професійній підготовці фахівців.

Цікаво відзначити, що, на думку багатьох сучасних вчених, лекція не зовсім демократична форма спілкування. Вона передбачає, що лектор знає все, а студент не знає нічого. Можливо, це зв'язано певним чином з культурними і світоглядними основами, характерними для США. Крім цього, існують і суто педагогічні причини, які спонукають до переосмислення лекційної форми як

домінуючої в навчальному процесі. Традиційна лекція орієнтована в основному на передачу інформації. Інтелект студента при цьому задіяний далеко не повністю. Часто він тільки пасивно сприймає інформацію. Та все ж традиційний метод лекції поки що відіграє важливу роль у підготовці фахівців. Лекції в США читаються для потоків, що нараховують іноді кілька сотень студентів, однак ця форма значно відрізняється від лекції в нашому розумінні. Студенти не конспектують монолог викладача – конспекти їм роздаються. Лекція в американському університеті ведеться в поєднанні з методом сократівської бесіди. Професор просто стоїть перед аудиторією і традиційно веде розмову зі студентами. Цей метод використовується в більшості закладів вищої освіти. Прихильники цього методу заявляють, що існують дуже обмежені можливості для студентів отримати теоретичні та концептуальні знання й пояснення безпосередньо в діловому секторі. Хоч читання лекцій, як стверджує американський науковець Г. Глейтман, часто не надається належної уваги, проте виявляється, що лекція залишається дуже ефективним методом навчання, який має свої переваги. Читання лекції є апробованим та ефективним засобом передачі інформації, особливо коли в наявності є багато чи, навпаки, небагато надрукованого доступного навчально-методичного забезпечення. Це також дуже ефективне знаряддя передачі та формування позитивного інтересу до матеріалу, що викладається [3, с. 123–127].

Пошуки нових форм навчання розпочалися в США зі зміни навчального середовища у вищих навчальних закладах. Зауважимо, що в американській вищій школі набагато більше уваги звертають на комфортні умови навчання, ніж в Україні. У навчальних приміщеннях повинен дотримуватися оптимальний температурний режим, стільці мають бути зручними, а декор приємним. На думку американських психологів, традиційна обстановка лекційних аудиторій має авторитарний вигляд: кафедра для лектора, напроти – ряди студентів, розташованих на стаціонарних робочих місцях. Було вирішено змінити вигляд класних кімнат. Сьогодні найчастіше студенти сидять півколом біля викладача, робочі столи і стільці можна за необхідності переставляти в будь-якому порядку, що сприяє інтерактивності навчального процесу.

У сучасній американській вищій школі використовуються найрізноманітніші технології навчання.

Технологія проблемного навчання активно використовується при вивченні переважної більшості дисциплін. Суть її полягає у формулюванні проблемних завдань, проблемному викладі і поясненні матеріалу викладачем, у різноманітній самостійній роботі студентів. Особлива увага звертається на створення проблемних ситуацій. Використання цієї технології передбачає озна-

йомлення студентів із фактами, які, на перший погляд, не мають пояснення, спонукає студентів до ретельного аналізу фактів і явищ дійсності, їх порівняння, протиставлення, висунення гіпотез. Ця технологія є важливим засобом інтелектуального розвитку студентів, творчого мислення, самостійності, активності, сприяє тому, що навчальна діяльність стає більш цікавою. Наприклад, пропонується проблемна ситуація, коли в процесі професійної діяльності два соціальні працівники демонструють абсолютно різні підходи до вирішення професійної проблеми у конкретному життєвому випадку. Студентам пропонують знайти вихід із проблемної ситуації.

Технологія групової навчальної діяльності насамперед використовується на заняттях із тих дисциплін, де навчальним планом передбачено поділ студентів на групи. Групова навчальна робота сприяє активізації і результативності навчання, вихованню гуманних стосунків між студентами, формуванню вміння відстоювати свою думку і прислухатися до думки інших, розвитку комунікативних умінь, культури ведення діалогу і вирішення конфліктів, продуктивної співпраці.

Технологія навчання як дослідження передбачає не тільки ознайомлення студентів з основами наукового дослідження, але й залучення студентів до проведення міні досліджень у конкретній сфері. Використання цієї технології сприяє більш глибокому засвоєнню студентами знань, формуванню у них дослідницьких умінь, вихованню інтересу до пізнавальної, творчої діяльності і майбутньої професії. Наприклад, студенти залучаються до дослідження неблагополучної родини, визначення факторів ризику для дитини, яка виховується в цій родині.

Важливе значення має використання в навчальній діяльності проєктивних технологій, спрямованих на формування вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвивати практичне мислення, формувати професійні навички студентів. Проєкти можуть готуватися самостійно як домашнє завдання і виконуватися індивідуально або групою з наступною перевіркою й обговоренням результатів на заняттях. Наприклад, студенти діляться на невеликі групи і кожна група готує, а потім презентує проєкт проведення свята для дітей групи ризику, які перебувають у спеціальних виховних закладах.

Що стосується технології концентрованого навчання як особливої організації навчального процесу, при якій увага педагогів і студентів зосереджується тривалий час на вивченні однієї проблеми, концентрації навчального матеріалу на певному відрізку часу, структуруванні змісту в блоки, то вона використовується викладачами всіх дисциплін зазвичай в тих випадках, коли тема лекції розрахована на 4 години і недоцільно проводити ці лекції в різні дні або ж теми лекцій тісно

зв'язані між собою. Тому проводяться зразу 2 лекції або 2 практичні заняття. Це забезпечує неперервність процесу пізнання і його цілісність; міцне засвоєння нової інформації завдяки зосередженню уваги студентів на одній темі чи предметові (так зване «занурення» в навчальний матеріал).

Сьогодні надзвичайно поширеними в США є технології інтерактивного навчання, які передбачають активну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу. Основу інтерактивного навчання становить активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом спілкування між собою, з викладачем, між групами з метою вирішення спільної проблеми. Інтерактивні технології сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, реалізації ідей співробітництва викладачів і студентів, формуванню навичок комунікативної взаємодії, підвищують мотивацію до навчання. Використання інтерактивних технологій дає змогу: творчо підходити до засвоєння інформації; навчитись формулювати власну думку і правильно виражати її, відстоювати свої позиції, дискутувати; моделювати різні соціальні ситуації і збагачувати свій соціальний досвід через включення в них; навчитись слухати інших, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу; вчитись формувати конструктивні відносини в групі, уникати конфліктів, шукати компромісу; знаходити оптимальне вирішення проблеми в процесі колективної взаємодії тощо. Найчастіше використовуються інтерактивні технології у формі рольових і ділових ігор (навчальні, рефлексивні, пошуково-апробаційні, імітаційні та ін.). Наприклад, ділова гра передбачає проведення бесіди соціального працівника з неповнолітнім, який вживає наркотики.

Особистісно-орієнтовані технології спрямовані на індивідуалізацію і диференціацію процесу навчання, максимальне врахування індивідуальних, вікових, психологічних особливостей особистості. В західній педагогіці – це одна з провідних технологій навчання.

Слід зазначити, що американські психологи й педагоги виробили чіткий механізм здійснення індивідуального навчання майбутніх фахівців. Його особливості полягають у: 1) відсутності жорстких термінів часу, виділених на вивчення курсу, що дозволяє студенту просуватися у студіюванні навчального матеріалу зі швидкістю, яка відповідає його здібностям; 2) суворій вимозі повного засвоєння матеріалу, за якої перехід до нових тем можливий тільки після засвоєння попередніх; 3) складанні програми навчання самим студентом за допомогою комп'ютера та під методичним керівництвом викладача; 4) використанні лекцій тільки як форми спрямування у навчанні (а не як основного джерела інформації); 5) необхідності самостійного навчання, критичного мислення при засвоєнні матеріалу, творчого підходу до навчаль-

ного процесу; 6) підвищеної ролі письмових робіт; 7) використанні спеціального персоналу методистів-консультантів для перевірки знань, негайного підведення підсумків роботи студента, корекції спрямування самостійного навчального процесу, керівництва та нагляду за процесом отримання знань. Система індивідуального навчання прищеплює навички самостійної роботи, «вчить студентів навчатися», дозволяє використовувати старшокурсників в якості консультантів для допомоги молодшим у самостійному навчанні.

Позитивні риси й переваги системи індивідуального навчання докладно висвітлив вітчизняний науковець О. Романовський. Перша й, можливо, найголовніша перевага полягає в тому, що така система знімає проблему стресових ситуацій, які виникають у студентами під час їхнього навчання. Проблема стресів є дуже важливою для вищої школи США: їх зазнають майже всі студенти, і викликано це здебільшого стислими термінами, відведеними на засвоєння матеріалу, складання заліків та іспитів. Студенти зазнають стресів незалежно від рівня попередньої підготовки, здібностей, сімейних умов, стану здоров'я тощо. Найчастіше вони виникають унаслідок психологічних перевантажень, що спричиняються необхідністю засвоювати великі обсяги нового фактичного матеріалу, самостійно планувати свій час і фінансові ресурси, ефективно їх використовувати, своєчасно складати заліки та іспити. Другою перевагою є право студента завжди отримати консультацію та індивідуальну допомогу. Третьою – його право складати залік або іспит з матеріалу, що вивчається, тільки тоді, коли студент його засвоїв і буде готовий до складання заліку або іспиту. Така система визнана в США «без стресовою», вона зменшує відсів студентів і не калічить їхніх долі [4, с. 116–117]

Є підстави вважати, що надзвичайно популярною у педагогічній практиці підготовки фахівців соціальної роботи в США є кей-технологія або кейс-метод, метод вивчення конкретних ситуацій. Його було започатковано в Гарвардській школі бізнесу ще в 1921 р., активно він почав використовуватися в останні десятиріччя. Цей метод дає змогу через колективну творчу дискусію на прикладі конкретної абсолютно правдивої ситуації, що містить оригінальний практичний досвід, сформулювати у студентів конкретні практичні навички. У найбільш загальному вигляді метод конкретних ситуацій представляє опис дійсних подій, що мали місце в процесі діяльності соціальних працівників. Наприклад, це можуть бути неадекватні дії підлітка, який належить до групи ризику, і реакція соціального працівника. Студенти обговорюють реальні ситуації, ставлять себе на місце соціальних працівників, аналізують різні складові проблеми і рекомендують можливі варіанти її вирішення.

Висновки. У США успішно здійснюється теоретична і практична підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у різних сферах на рівні бакалаврату, магістратури, докторантури, результатом якої є сформована готовність фахівців соціальної роботи до професійної діяльності. Однією з передбачених програмами підготовки спеціалізацій є робота з дітьми групи ризику. У процесі професійної підготовки використовуються різноманітні освітні технології, методи, форми. Подальшого вивчення вимагають питання пошуку нових ефективних форм і методів підготовки фахівців соціальної сфери і впровадження окремих ідей зарубіжного досвіду у вітчизняний освітній простір.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Coleman, J., Hagell, A. *Adolescence, Risk and Resilience*. New Jersey : John Wiley & Sons. 2007. 182 p.
2. Moore, K. (2006). Defining the Term «At Risk». *Child Trends. Brief Research-to-Results, October, 12*, P. 1–3.
3. Gleitman G. *The process of the activation of the education in Universities*. New York : Longmann & Sons, 2007. 242 p.
4. Романовський О.О. Теорія і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України : монографія. Київ : Деміур, 2002. 399 с.
5. Herring J. What is a case study and what is it good for *The American Political Science Review*. 2004. 98 (2). P. 341–354.